

Gázvilágítás Szegeden

A műszaki-tudományos haladás számos eredményének felhasználásával jutottunk el odáig, hogy az éjszakai is a nap fényével tudja beragyogtatni a technika. Az olaj, a viaszgyertya és a gáz alkalmazása után az igazi eredményhez az emberiség csak Lodogin, Edison, Sawyer és Man felfedezéseivel, az izzólámpával jutott.

Mindenesetre, e sorban jelentős állomás a gázvilágítás bevezetése, amelyre Szegeden 1865. október 31-én került sor.

Európa nagy városaiban, Párizsban, Londonban, Drezdában, Bécsben már az 1840-es években gázlanternák biztosították a közvilágítást. Pesten és Budán, hosszas huzavonák után 1855-ben kötöttek szerződést gázszolgáltatásra a Trieszti Általános Osztrák Légszesz Társulattal, hogy építse fel az első gázgyárat a Lóvásár (ma Köztársaság) téren. A gázvilágítással szinte egy időben alakult ki az öntöttvas lámpaszloptípus, amely közel száz éven át meghatározta utcáink hangulatát. Oetl Antal vasöntődjé gyártotta ezeket az oszlopokat, amelyekkel a későbbiekben csúnyán elbántunk, és most Ráday Mihály nem győzi ezeket visszairni tévéműsorában.

A Széchenyi téren is megkezdődött valami mozgolódás 120 évvel korábban. Az olasz származású, fiu-meai Bainville József városi főmérnök egyre a haladást szorgalmazta. Czimeg János, Novák György résztervei szerint csinósítják a teret, hogy képesek legyenek a gázfogadásra. A város 1863-ban kötött szerződést Riedinger augsburgi tanácsossal légszeszgyár (ahogy akkor mondták), tehát gázgyár alapítására. A gyár 1865-ben fel is épült a mai Damjanich utcában, 350 ezer korabeli forintos tőkével. Ugyanabban az évben elkezdték kiépíteni a vezetékét a városban, többek között a mai Hági étterem helyén állt színházba is. [Ez a színház két neves szegedi építész, Heszlényi (Heszler) József és Hoffer Károly — több műemlékházuk ma is létezik — tulajdonában állt, és terveik szerint épült fából, 1856-ban.] Számos vasoszlopot állítottak fel az utcákon, a lámpásokon és a Széchenyi téren, összesen 400 lámpa üzembe helyezésére. A teljes szerelési munkálatokkal október 15-re el is készültek, és ugyanezen hónap 25-én tartották a főpróbát. Az ünnepélyes kivilágítás október 31-én történt meg, és erről a Szegedi Híradó 1865. november 2-i száma így tudósít: „A légszeszvilágítás október 31-én vétetett közhasználatba, teljes sikerrel. A légszeszlángok utcáinkon úgy, mint magánhelyeken szép világosságot terjesztenek. Hisszük, hogy az egész városban el fognak terjedni, s meghódítják azokat is, kik felrobbanási félelmükből még lakóiknak sem engedték meg a bevezetést.

Múlt kedden a Nőegylet javára tartott előadás alatt a színház légszeszvilágítását teljesen ki volt világítva, és a közönség még a bálók alkalmával sem látott ilyent...” „A gázvilágítás valóságos ribilliót csinált az utcai gyermekek között; lámpagyújtás-kor seregestül futnak a lámpagyújtogató után, s valahányszor egy lámpa felgyúl, hangos éljenzésekkel terhelik meg a levegőt. A gázvilágítás megnyílt napján, a sétatér (értsd: Széchenyi tér. B. J.) közepő bemenetelénél, Wagner sörcsarnokával szemközt — ekkor Jandó József jeles szegedi vendéglátós volt a bérlője (a szerk.), vékony csövekből ügyesen alkotva Magyarország címere tündökölt gázfényben, amely valóságos forradalmat idézett elő a gyermekek között.”

Korabeli laptudósításokból tudjuk, hogy a város a mellékutcákba nem vezette be a gázt, és a magánlakásokban a világítási lux is elég csekélynek bizonyult. Az állandó nyomásingadozás miatt bizony az utcák nemegyszer sötétben úsztak.

A gázgyár 1869-ben részvénytársasági formába került, s ettől kezdve folyamatos fejlődésnek indult a technológia, s vele együtt a köz- és magánfogyasztás is. A múlt század kilencvenes éveire a lámpák száma

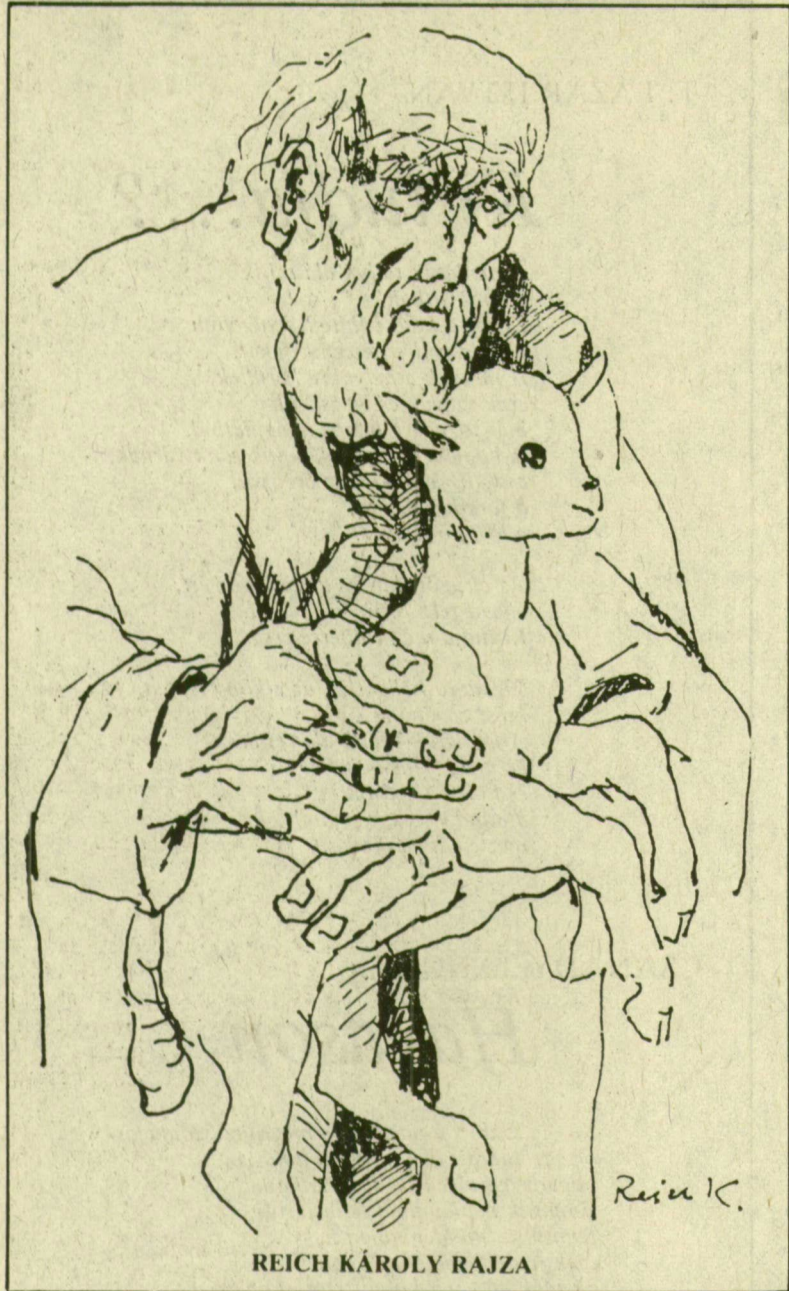
elért a 6 és fél ezret. Ekkorra már motorok hajtására is használták a gázt. A szemet úgynevezett retortákban hevítették, és a fejlődött gázt hűtés után mosták, frakcionáltan tisztították, s végül gázométerekbe gyűjtötték, és innen került a gáz a fogyasztókhoz. A gázt 70 százalékból magán- és 30-ban közfogyasztók használták. A csőhálózat 38 kilométert tett ki, és 690 ezer köbméter gázt állítottak elő évente. A magánfogyasztó 22 krajcárt fizetett köbméterenként.

A tökéletes felhasználás érdekében valakinek fel kellett találnia az úgynevezett Auer-„harisnyá”-t. Carl Auer von Welsbach (1858–1929) osztrák kémikus — akinek arcképét a ma torgalomban levő 20 schillinges osztrák bankon látjuk — kísérletei közben rájött, hogy a városi gáz bizonyos kémiai elemekkel elégsé, sokkal fényesebben világít, mint nélkülük. Ekkor 1885-ben ugyan már ismert volt Edison szénszálas elektromos izzója, de az gyengén világított, így az Auer-„harisnyá” győzelmeskedett, egyelőre. Ebből az új találmányi tárgyból már 1913-ban 300 millió darabot értékesítettek a világban, és a felfedező dúsgazdag ember lett. A szénszálas égőt is megreformálta, ő ozmiumot használt a szén helyett. Ettől a villanykörte fényereje ugrásszerűen megnőtt. Tehát Auer révén, a gáztól elindulva, mégis a villany győzött. Ettől kezdve még gazdagabb emberré vált, és rengeteg pénzt fordított gyakorlati kutatásokra, sőt újabb ritkaföldfémeket is felfedezett. Hallatlan nagy megbecsülés, hogy arcképe bankóra felkerült, ezzel egyedülálló a kémikusvilágban, más vegyész ilyen sikert nem ért el az utókorától, maximum postabélyegre futotta, a nagyobbaknak.

Dióhéjban ennyi a szegedi világítótag története, és csak 30 évet élt, ugyanis 1895. október 31-én kigyuladt városunkban is az elektromos villanyvilágítás fényei, elsőként a Széchenyi téren. (Érdemes a haladás sebességére felfigyelni. A párizsi Charles Georgi céggel 1895-ben kötötték meg a koncessziós szerződést a gázgyár bővítésére, illetve generátor működtetésére. Elektromos izzólámpákat állítottak fel a Széchenyi téren, és a villanyáramot földbe fektetett 2 kV-os kábeleken vezették. Később jelentős fejlesztések történtek, főként Pongrácz Albert (1878–1944), a Szegedi Gázgyár és Villanytelep egykori igazgatója — Móra Ferenc jó barátja — irányításával. Pongrácz 1911-től kezdve szolgált Szegeden, és nyugodtan nevezhetjük a megye első villamosító-jának, aki megvalósította a Szeged—Csanádapalota közötti távvezetékét 1927-ben, a Tisza két partjára 42 méter magas, a párizsi Eiffel-toronyra emlékeztető vastornyokon keresztül (ma is láthatók). Ugyancsak ő kezdte Szeged külvárosait is villamosítani.

Hogy mit jelentett a gázvilágítás a városnak, álljon itt egy Mikszáth Kálmán-i sztori, 1879-ből. A fiatal szegedi hírlapíró barátai társaságában, a Zsótér-házban tartózkodott az árvíz betörésekor, és amikor az ár elérte a gázgyárat, a víz elállta a gáz útját, s az egész városra sötétség borult. Mikszáth kinézett az ablakon, és ezt mondta barátainak: „Oly sötétség van a városban kívülről, mint a kormánybiztos fejében belülről.” (A kormánybiztos szerepet akkor még nem Tisza Lajos, hanem Boros Frigyes vitte.)

BÁTYAI JENŐ

REICH KÁROLY RAJZA

Lőrincze Lajos köszöntése

Vezetékneve jelkép is lehetne: különleges, nyelvtörténeti érdekességű, ún. apanévképzős. 1492-ben már oklevélben olvassuk: *Lewryncze*. A dunántúli nyelvjárástípusra jellemző *-a, -e* képző *-fi, -fia* jelentésű, tehát *Lőrincfia, Lőrincfi* vagy *Lőrincé* az értelme. A Szentgálon — holnap lesz hetven esztendeje — született Lőrincze Lajos évszázados nyelvszokást őriz még nevében is. Mintha ez is arra predestinálná, hogy őrizze a magyar nyelv értékes örökségét, jellegzetességeit, hagyományait.

Az egykori pápai diák a nevezetes Eötvös Kollégiumban nevelődött tanárrá és tudóssá. Rövid középiskolai tanárság után a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének lett munkatársa, osztályvezetője, egy ideig igazgatóhelyettese, utóbb tudományos tanácsadója.

Első, terjedelmében nem nagy, ám maig irányít mutató műve 1947-ben jelent meg *Földrajzi neveink élete* címmel. Utána kezdeményezője volt a Magyar Nyelvtanulmányok munkálatainak, és maga is sok kutatóponton gyűjtötte, határainkon kívül is, azokat a szavakat és kifejezéseket, amelyek nyelvünk földrajzi tagozottságának, nyelvjárásainak állapotának megőrkítését tették lehetővé, s amelyek azóta a magyar nyelvjárások atlaszában, *térképlapokon* rögzítik a változékony nyelvnek adott történelmi pillanatban megismert helyzetét.

1952-ben azonban a tudomány belső műhelymunkájától egy talán véletlennek látszó alkalom eltérítette Lőrincze pályáját. A Magyar Rádióban módot adtak neki, hogy fölújítsa Halász Gyulának a folszabadulás előtt népszerű nyelvújító műsorát: *Édes anyanyelvünk* címmel vasárnap reggelként az egész ország hallgatta Lőrincze öt perceit. Műsorának időpontját ugyan azóta kétszer is megváltoztatták, de hallgatottságán, népszerűségén ez sem ejtett csorbát. Sőt: azóta a televízióban, napilapokban számos követője támadt, havi folyóirat született ezzel a címmel a nyelvújításról, tehát egész mozgalom terebélyesedett ki kezdeményezéséből. Közben 1954 óta ő szerkeszti a most 109. évfolyamában járó Magyar Nyelvőr, 1960 óta ő a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvújító Bizottságának elnöke. E munkásságát méltányolta 1970-ben Allami Díj, 1975-ben SZOT-díj, 1981-ben Apáczai-díj. Számos könyve jelent meg azóta részint rádiós előadásaiából, részint a lapokban, folyóiratokban megjelent cikkeiből, tanulmányaiból (*Nyelv és élet*, 1953; *Nyelvújítás*, 1956; *Édes anyanyelvünk*, 1961, 1972; *Nyelvőrség*, 1968; *Emberközpontú nyelvújítás*, 1980). Mint a Magyarok Világszövetségének elnökségi tagja, nagy szerepe van a külföldi magyarság anyanyelvi mozgalmában; Amerikában kétszer is járt előadókörúton, és hozzájárult a kinti magyarság nemzeti öntudatának erősítéséhez.

Nem mindenki ért vele mindenben egyet. Magam is vitába keveredtem már néhányszor vele és az ő szellemében készült *Nyelvújító kézikönyv* (amelynek szintén munkatársa volt) túlzott engedékenységgel, amelyet nemegyszer Lőrincze egyik mestere, Bárczi Géza is — joggal — tett szóvá. A nyelvi változások és a nyelvújítás túlságos tiszteletével — úgy vélem — sokszor előbb leteszi a fegyvert egy-egy kedvezőtlen nyelvi jelenség előtt, mintsem fölvenné vele a harcot. Abban nagyon egyetérték nyelvújító magatartásával, hogy senkit nem átkoz ki, senkit nem sért, amikor hibáztat valamely fejleményt. Annál kevésbé van ehhez jogunk, hiszen sokszor magunk is — minden tollforgató — ki vagyunk téve a nyelvi járványok öntudatlan hatásának.

Lőrincze Lajos ma már intézmény. Jellegzetes, anyanyelvének rövid zárt é hangját szépen őrző, mondanivalóját tempósan tagolt, jóízű előadásmódját — a népszerűségnek egyik jelzője — parodisták is szívesen próbálják utánózni. Azt is följegyezték, hogy neve *köznevelő*: ahogy az *andalog az Antalból* lett, ha valaki szavakon nyargal, egyértelműbb megfogalmazást kíván, rámondják: *ne lőrincézz...*

De Lőrincze Lajos csak *lőrincézz*en tovább is, a magyar nyelv és a magyarság javára.

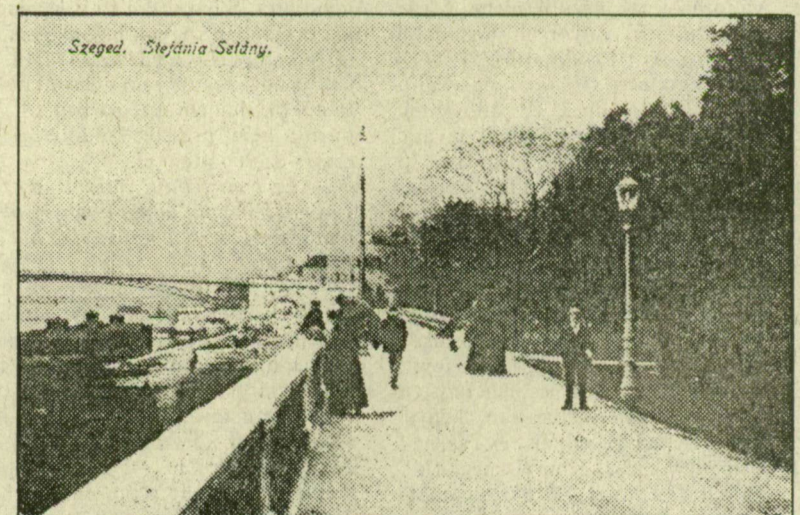
PÉTER LÁSZLÓ

AHOVÁ A FOGADALMI TEMPLOM ÉPÜLT

A KÁRASZ UTCA A SZÁZAD ELEJÉN

A STEFÁNIA HETVEN ÉVE

(Liebmann Béla gyűjteményéből)